

An aerial, black and white photograph of a city in ruins. The buildings are mostly skeletal remains, with many windows missing and roofs collapsed. The perspective is from a high angle, looking down on the devastation.

Carla du Pree

**Johan
Huizinga
en de
bezeten
wereld**

Carla du Pree

Johan Huizinga en de bezeten wereld

De rol van publieke intellectueel
tussen twee wereldoorlogen

ISVW UITGEVERS

*Ik ben ik en mijn omstandigheden.
Als ik die omstandigheden niet red,
red ik mijzelf ook niet.*

José Ortega y Gasset

Inhoud

Voorwoord	11
Inleiding	13
I De intellectueel en de openbare ruimte	21
1 De openbare ruimte	21
2 De openbare ruimte en de ‘geboorte’ van de intellectueel	23
3 Opvattingen over intellectuelen	24
4 Nieuwe concepten en benaderingen	26
<i>Frankrijk</i>	27
<i>Nederland</i>	28
<i>Groot-Brittannië - Stefan Collini</i>	29
5 Theoretisch kader: de wisselwerking met de openbare ruimte	31
Eerste deel	34
DE HISTORICUS ALS PUBLIEKE INTELLECTUEEL	
II Historie, historici en het publieke debat	35
1 De ontwikkeling van de moderne geschiedwetenschap	36
<i>Het voorbeeld van Duitsland</i>	38
<i>Geschiedwetenschap in Nederland in de twintigste eeuw</i>	40
2 Het ‘historische veld’ tijdens het Interbellum	41
<i>Twee generaties</i>	42
3 Geschiedenis en engagement	47
<i>Historici over engagement</i>	48
<i>Geschiedenis en het publiek</i>	52
4 Tot besluit	55
III Johan Huizinga als historicus en hoogleraar	57
1 Huizinga’s weg tot de cultuurhistorie	58
2 Cultuurhistoricus	61

	<i>Herfsttij der Middeleeuwen</i>	62
	<i>Na Herfsttij</i>	65
3	Huizinga als hoogleraar	68
4	De positie van Huizinga in het ‘historische veld’	71
	<i>Contacten met generatiegenoten</i>	72
	<i>De jongere generatie</i>	75
5	De ‘qualifying activity’ van Huizinga en de rol van publieke intellectueel	80
Tweede deel		82
JOHAN HUIZINGA EN HET DEBAT OVER DE MODERNITEIT		
IV	Het debat over de moderniteit	83
1	De moderniteit en de ontwikkeling van het denken over de samenleving	85
	<i>De ontwikkeling van het moderne denken tot 1900</i>	85
	<i>De omslag in het denken rond 1900</i>	88
	<i>Het debat over het historicisme</i>	91
2	Massa, democratie en cultuur	95
	<i>Dilemma’s van de democratie</i>	97
	<i>Het nationalisme</i>	99
	<i>Moderniteit en cultuur</i>	101
V	Johan Huizinga als cultuurcriticus	105
1	Huizinga’s ideeën over cultuur, samenleving en politiek tot de jaren dertig	107
	<i>De invloed van de Eerste Wereldoorlog</i>	108
	<i>Mensch en menigte in Amerika</i>	111
	<i>De jaren twintig</i>	113
2	Cultuurkritiek in de jaren dertig	118
	<i>De toekomst van de Europese geest</i>	119
	<i>Nederland’s geestesmerk</i>	120
	<i>In de schaduwen van morgen</i>	123
	<i>Na ‘In de schaduwen’</i>	127
3	Huizinga en de moderniteit, een evaluatie	131

Derde deel 136
JOHAN HUIZINGA EN DE OPENBARE RUIMTE

VI	De openbare ruimte in Nederland	137
1	De ontwikkeling van de openbare ruimte in Nederland	138
	<i>De openbare ruimte in het fin de siècle</i>	140
	<i>Het publieke debat tijdens de Eerste Wereldoorlog</i>	143
2	De openbare ruimte in het Interbellum	145
	<i>Een verzuilde samenleving</i>	145
	<i>Kranten en tijdschriften</i>	143
	<i>De radio en lezingen</i>	149
	<i>Netwerken van intellectuelen</i>	151
	<i>Het Comité van Waakzaamheid</i>	152
3	De openbare ruimte en de publieke intellectueel in het Interbellum: een evaluatie	153
VII	Johan Huizinga en zijn optreden in de openbare ruimte	157
1	Kranten en tijdschriften	159
	<i>Huizinga en de verzuiling</i>	162
2	Redevoeringen	166
	<i>1934 en 1935: voordrachten voor een breed publiek</i>	167
	<i>Radiovoordrachten</i>	169
3	Publieke acties	170
	<i>De kwestie Von Leers</i>	170
	<i>Het Comité van Waakzaamheid: een weigering</i>	174
	<i>Huizinga's houding tijdens de bezetting</i>	176
4	Netwerken	173
	<i>De Gids als netwerk</i>	178
	<i>Buitenlandse netwerken: de 'Coopération intellectuelle internationale'</i>	181
	<i>De netwerken van Huizinga: formeel en informeel</i>	185
5	Huizinga en de openbare ruimte: balans	187

Vierde deel	190
DE BETEKENIS VAN JOHAN HUIZINGA IN HET PUBLIEKE DEBAT	
VIII Johan Huizinga als culturele autoriteit	191
1 De ontvangst van <i>In de schaduwen van morgen</i>	193
<i>Menno ter Braak</i>	196
<i>Wiardi Beckman</i>	198
<i>Jacques de Kadt</i>	201
<i>Recensies van rooms-katholieke zijde</i>	204
<i>Balans en invloed van de recensies</i>	206
2 Huizinga als ‘bekende Nederlander’	211
<i>Huizinga in krantenberichten</i>	212
<i>Huizinga’s roem in de jaren dertig</i>	214
<i>Het debat over de spellingshervorming</i>	215
<i>De impact van In de schaduwen van morgen</i>	216
3 Een culturele autoriteit	218
IX Johan Huizinga en andere intellectuelen: een proeve van vergelijking	223
1 De historicus als publieke intellectueel: Huizinga en andere historici	224
<i>G.W. Kernkamp</i>	225
<i>Pieter Geyl</i>	227
<i>Jan Romein</i>	228
<i>Conclusie</i>	229
2 Menno ter Braak en Johan Huizinga	231
<i>Qualifying activity</i>	231
<i>Ideeën over de samenleving</i>	232
<i>De openbare ruimte</i>	234
<i>Culturele autoriteit</i>	236
<i>Balans</i>	237
3 De positie van Huizinga in Europees perspectief	238
4 De betekenis van Huizinga in het publieke debat: een evaluatie	242
Slotbeschouwing: als Demosthenes in de storm	245

Bronnen en literatuur	259
Publicaties van Johan Huizinga	259
Overige bronnen en literatuur tot 1945	261
Literatuur vanaf 1945	266
Websites	281
Verantwoording van de afbeeldingen	282
Noten	283
Register	339

Voorwoord

Mijn belangstelling voor de rol van intellectuelen in het publieke debat gaat terug op het begin van deze eeuw. De aanval op het World Trade Center in New York in 2001 luidde een kanteling in van het debat en een verandering in het maatschappelijke klimaat, die ik met verbazing aanzag. Het populisme en het nationalisme begonnen terug te keren in Europa op een manier en met een intensiteit die ik, en velen met mij, aan het begin van deze eeuw nog voor ondenkbaar hielden. En in de afgelopen jaren lijkt de urgentie van het onderwerp alleen maar toegenomen te zijn. De globalisering in al haar aspecten heeft de onzekerheid bij velen snel doen toenemen en daarmee de kritiek op de bestuurlijke elites. Daarbij kwam nog dat de publieke ruimte snel en ingrijpend veranderde door het internet, met als gevolg een ongekeende democratisering van het debat. De massamedia zijn nu media voor én door de massa. Populistische bewegingen hebben mede daardoor over de hele wereld de wind in de zeilen gekregen, met als voorlopige culminatiepunten het referendum over de Brexit en de verkiezing van Donald Trump tot president van de Verenigde Staten.

De bovengenoemde ontwikkelingen waren voor mij als historicus aanleiding om het publieke debat tijdens het Interbellum te onderzoeken, ten tijde van een diepe crisis in Europa. Ik wilde weten en begrijpen wat intellectuelen toen dachten over de opkomst van totalitaire ideologieën, hoe ze handelden en welke morele keuzen ze maakten. Zagen ze in een vroeg stadium welke gevolgen de nieuwe ideologieën konden hebben? Waren ze in staat de gebeurtenissen te duiden voor een breed publiek? Waren ze bereid zich te engageren en zo nodig een daad te stellen? Welke mogelijkheden waren er om een publiek te bereiken? Door het antwoord op die vragen hoopte ik mede de huidige ontwikkelingen beter te kunnen beoordelen.

Eerst heb ik het onderwerp verkend aan de hand van de rol die de historicus Friedrich Meinecke gedurende die periode in Duitsland heeft gespeeld. Daarna ben ik in het kader van mijn promotie een onderzoek gestart naar het publieke debat in Nederland. Daarbij viel, enigszins tot mijn verrassing, vooral Johan Huizinga op als spraakmakende publieke intellectueel. Verrassend, omdat de

In de jaren dertig van de vorige eeuw werd Johan Huizinga (1872-1945) de belangrijkste publieke intellectueel in Nederland. Vooral door de bestseller *In de schaduwen van morgen* werd Huizinga toen een bekende Nederlander. In dit boek belicht Carla du Pree de wereldberoemde historicus en cultuurfilosoof als publieke intellectueel.

De auteur plaatst Huizinga in de context van een tijd van crisis, waarin het fascisme in Europa veld won. Het boek geeft daardoor niet alleen een beeld van een nog weinig onderzochte kant van Huizinga, maar verschaft ook inzichten in het publieke debat in zijn tijd, in Nederland en in Europa. Bijna onvermijdelijk roept het associaties op met het debat over populisme en nationalisme in de huidige tijd. Zoals in dit beroemde citaat van Huizinga:

We leven in een bezeten wereld en we weten het. Het zou voor niemand onverwacht komen, als de waanzin eensklaps uitbrak in een razernij, waaruit deze arme Europese mensheid achterbleef in verstomping en verdwazing, de motoren nog draaiende en de vlaggen nog wapperende, maar de geest geweken.

In die zin is *Johan Huizinga en de bezeten wereld* ook een urgent boek, dat ons begrip van de huidige discussies kan vergroten.

